

ประวัติของเทวบุตรมารที่มีชื่อเสียง

เทวบุตรมารที่มีชื่อเสียงปรากฏในคัมภีร์บาลีพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พญาทุสีมาร และพญาวัสวัตคีมาร

พญาทุสีมาร

เรื่องราวของพญาทุสีมารปรากฏอยู่ในมรรคชฌนียสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปดฺดมาสก์ว่า พระโมคคัลลานเถระเคยเกิดเป็นพญาทุสีมาร มีน้องสาวชื่อ กาลี ข้อความในพระสูตรนั้นสรุปความได้ดังนี้

ในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กกุสันธะ* พญาทุสีมารได้ยุยงให้พวกพราหมณ์และคฤหบดีช่วยกันบริภาษ คำว่า และพูดเสียสยภิกษุสงฆ์ว่า ภิกษุเหล่านั้นเป็นสมณะหัวโล้น เป็นลิงเป็นค่าง เป็นผู้เกิดจากหลังบาทของพรหม ด้วยความหวังว่าภิกษุเหล่านั้นเมื่อถูกพราหมณ์และคฤหบดีตำแล้วจะต้องตำตอบ แล้วตนจะได้โอกาสสิงสู่ในร่างของภิกษุสงฆ์ แต่ภิกษุเหล่านั้นมีคุณธรรม มีจิตใจมั่นคง ไม่จองเวร ไม่มีความพยาบาทต่อใคร ๆ ได้แผ่เมตตาไปให้สัตว์โลกโดยถ้วนหน้า พญามารจึงไม่สามารถเข้าไปสิงสู่ได้¹

ต่อมาพญามารได้เปลี่ยนวิธีใหม่ คือ ชักชวนให้พราหมณ์และคฤหบดีช่วยกันถวายเครื่องสักการบูชาภิกษุสงฆ์ ด้วยความคิดที่ว่าเมื่อพราหมณ์คฤหบดีถวายเครื่องสักการบูชาและแสดงความเคารพนับถือแล้ว ภิกษุสงฆ์จะต้องมีจิตใจอ่อนไหว เพราะโลกธรรมทั้ง 8** แล้วตนจะได้ถือ

---

*พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ที่ 22

¹ หทยบรรณสาร สงฺคีติเตปิฎก, เล่มที่ 12 หน้า 527-538.

**โลกธรรม คือ ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลกมี 8 ประการ คือ มีลาภ ไม่มีลาภ มียศ ไม่มียศ นิินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์

โอกาสเข้าถึงในร่างกาย แต่ปรากฏว่าภิกษุสงฆ์เหล่านั้นไม่ได้หลงใหลในลาภสักการะดังกล่าว
พญามารจึงหมดโอกาส

เมื่ออาศัยคนอื่นเป็นเครื่องมือไม่สำเร็จ ก็มีความประสงค์จะจัดการด้วยมือตนเอง
จึงเข้าถึงในร่างกายของเด็กคนหนึ่ง แล้วเอาก้อนหินขว้างศีรษะของพระวิฑูระเป็นพระอัครสาวก
ของพระกกุสันธะสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้ศีรษะแตก เลือดไหล

ด้วยอุกฤษฏกรรมที่ตนทำไว้ ในที่สุดเมื่อพญาทูสสามารถจากเทวโลก ก็ไปเกิดในมหานรก

พญาวสวัตติมาร

1. กำเนิดพญาวสวัตติมาร

พญาวสวัตติมารและบริวาร คือ เทพพวกหนึ่งอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ 6 คือ ชั้นปรนิม-
มิตวสวัตติ แต่มีใจเป็นมิถฉาปฏิฐิ มีความประสงค์ร้ายต่อพุทธศาสนา เป็นผู้ถือกำเนิดขึ้นเองตาม
แบบเทพทั่ว ๆ ไป คือ เป็นอุปปาติกะ ซึ่งหมายถึงพวกที่เกิดมามีร่างกายเติบโตทันที เมื่อแรกเกิด
ไม่ต้องอาศัยอะไรทั้งหมด อาศัยแต่เพียงกรรมเก่าอย่างเดียว พวกที่มีกำเนิดแบบนี้พระพุทธองค์
ทรงอธิบายไว้ในมหาสังฆาทสุตระว่า

เทวา เนรยิกา เอกจุเจ จ มนุสฺสุสา เอกจุเจ วินิปาติกา, อัย วุจฺจติ สาริปฺตฺต
โอบปาติกา โยนิ²

[แปลความว่า] พวกเทพ สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และพวกเวมานิกเปเรต* กุร
สาริปุตฺร ดังที่กล่าวมานี้เป็นพวกโอบปาติกะกำเนิด

พญาวสวัตติมารก็เช่นเดียวกับเทพองค์อื่น ๆ คือ เป็นผู้เกิดด้วยผลบุญในชาติปาง-
ก่อน และความเชื่อดังกล่าวนี้นั้นเป็นไปตามความเชื่อของพุทธศาสนาที่เน้นเรื่องกรรม คือ ทำดีได้ดี
ทำชั่วได้ชั่ว และทุกคนต้องมีชีวิตเป็นไปตามกรรม

² ทยยรฎฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกั, เล่มที่ 12 หน้า 133.

* เวมานิกเปเรต คือ พวกเปเรตที่มีวิมารอยู่ ได้เสวยสุขและทุกข์ ต้องทุกข์ทรมานเป็น
ช่วง ๆ สลับกันไป มีสุขบ้าง ทุกข์บ้าง

2. การปรากฏตัวของพญาวสวัตติมาร

ในพระคัมภีร์ชาตกฏฐกถามีข้อความปรากฏในตอนต้นคัมภีร์ที่เรียกว่า นิทานถก ว่าเป็นวันที่พระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชา พญาวสวัตติมารผู้มีสันดานหยาบได้เห็นพระมหาบุรุษเสด็จออกจากพระนคร จึงมายืนอยู่กลางอากาศร้องประกาศว่า "ดูกร ท่านผู้เนียรทุกข์ อย่าออกบรรพชาเลย ในวันที่เจ็ดนับจากนี้ไปจักรัตนะจะบังเกิดแก่ท่าน ท่านจะได้ครองราชสมบัติแห่งทวีปใหญ่ทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร"³

พระมหาบุรุษตรัสตอบว่า "ดูกร พญามาร เรา รู้ตอกว่าจักรัตนะจักเป็นของเรา แต่เราไม่ต้องการราชสมบัติ เราจักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ยังหมั่นโลกธาตุให้บรรลือ" พญามารคิดว่า "ตั้งแต่นั้นไปในเวลาเธอดำรงถึงกามวิตกกิติ พยาบาทวิตกกิติ วิหิงสาวิตกกิติ เราจักสู้กัน แล้วก็พยายามแสวงหาช่องติดตามพระมหาบุรุษประคองเงาติดตามตัว"⁴

ครั้งที่สอง เมื่อพระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา มีการอดอาหารและกลั่นลมหายใจเข้าออก เป็นต้น ณ ตำบลฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา จนร่างกายซูบผอม มีเส้นเอ็นผุดสะพรั่งไปทั่วร่างกาย จนเมื่อพญามารมาเห็นก็เข้าใจว่า พระองค์จะทรงพ้นวิสัยของผู้อื่น จึงเข้าไปเฝ้าและทูลตักเตือนว่า

กิโส ตวมสิ ทุพฺพญโณ	สนฺติเก มรณํ ทว.
สทฺสสภาคโค มรณสฺส	เอกํโส ทว ชีวิตํ
ชีวโต ชีวิตํ เสยฺโย	ชีวํ ปุณฺณานิ กาทสิ.
จรโต จ เต พุรหมจฺริยํ	อคฺคิหุตฺตญฺจ ชุหโต
ปหุตํ จียเต ปุณฺณํ	กิ ปธานเนน กาทสิ.
หุคฺโค มคฺโค ปธานาย	ทุกฺกโร ทุรภิสฺมกโว
อิมา คาคา ภาณํ มาโร	อฏฺฐา พุทฺธสฺส สนฺติเก. ⁵

[แปลความว่า] ท่านมีร่างกายผ่ายผอม มีผิวพรรณซูบซีด ไกลจะตายอยู่แล้ว ถ้าขึ้นทำอย่างนี้ต่อไป ความตายของท่านมีถึงขั้นส่วน มีโอกาสรอดเพียงส่วนเดียวเท่านั้น

³ชาตกฏฐกถาย ปฐโม ภาคโค เอกนิปาตวณฺณา, หน้า 100.

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵หทยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 25 หน้า 452.

การที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ดีกว่านั่งตายอยู่ตรงนี้ เพราะยังมีโอกาสบำเพ็ญบุญกุศลได้ ท่านประพาศิพรหมจรรย์และบูชาไฟ ย่อมจะสั่งสมบุญได้มาก การที่ท่านมานั่งบำเพ็ญเพียรทางใจอยู่อย่างนี้จะได้ประโยชน์อะไร การบำเพ็ญเพียรทางใจนี้ ประพฤติปฏิบัติได้ยาก น้อยนักที่จะทำได้สำเร็จ ญามารได้ยื่นกล่าวกาถาเหล่านี้อยู่ที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า⁶

ครั้งที่สาม ครั้นสัปดาห์ที่ 5 หลังการตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์เสด็จไปยังร่มไม้ อชปาลนิโครธ ซึ่งเป็นที่อาศัยของคนเลี้ยงแพะ ทรงประทับนั่งพิจารณาธรรม และเสวยวิมุตติสุข ที่ได้ตั้งอชปาลนิโครธนั้น ญามารสวคตีมาร ผู้มีสันดานหยาบคิดตามพระผู้มีพระภาคเจ้ามาตลอด 6 ปี ตั้งแต่ครั้งเสด็จออกบรรพชา จนย่างเข้าปีที่ 7 ก็ไม่ได้มีโอกาส ไม่ได้พบความพลั้งพลาดใด ๆ⁷ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ควางตันอชปาลนิโครธอีก ทูลทักทวนต่อว่าด้วยประการต่าง ๆ แล้วจึงทูลห้ามว่า

"สเจ มคฺคิ ออนุพุทฺธิ   เขมิ อมตคามินี
อเบหิ คจฺฉ ทฺวเมโก   กิมนฺณฺนุสาสสีติ."⁸

[แปลความว่า] ถ้าพระองค์รู้จักทางอันปลอดภัย เป็นที่ไปสู่อมตมทานิพพาน ก็จงหลีกเลี่ยงแต่พระองค์เดียวเถิด จะต้องพร่ำสอนคนอื่นทำไมเล่า⁹

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเห็นพ้องด้วยกับตน จึงกราบทูลอย่างหมดหวังว่า

"เมทฺวเนญฺจ ปาสาณิ   วายโส ออนุปริยคา
อเปตฺถ มุฑฺ วิญฺเหม   อปิ อสุสาทนา สียา
อลทฺธา ตตฺถ อสุสาทิ   วายมนฺโต อปกฺกเม
กาโกว เสลฺลึ อาสชฺช   นิพพิชชาเปม โคตฺมาติ."¹⁰

⁶พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 25 หน้า 522.

⁷ชาตกฏฐกถาย ปฐโม ภาโค เอกนิปาตวณฺณา, หน้า 122-123.

⁸ทฺยฺยรฎฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกั, เล่ม 15 หน้า 169.

⁹พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 15 หน้า 201.

¹⁰ทฺยฺยรฎฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกั, เล่ม 15 หน้า 170.

[แปลความว่า] "ผู้งาเห็นก้อนหินมีสีจมน้ำขุ่น จึงบินเข้าไปใกล้ด้วยเข้าใจว่า 'เราทั้งหลายพึ่งประสบอาหารในที่นี้เป็นแน่ ความยินดีที่เพิ่งเกิดขึ้นโดยแท้! เมื่อพยายามอยู่ก็ไม่ได้อาหารสมประสงค์ในที่นั้น จึงบินหนีไป ข้าแต่พระโคดม ข้าพระองค์ก็เหมือนกามาพบศิลา ฉะนั้นขอหนีไปก่อน"¹¹

ครั้งที่สี่ หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณแล้ว เวลาล่วงไปเพียง 7 สัปดาห์ ในวันที่ย่างเข้าสัปดาห์ที่ 8 นั้นเอง พระองค์ได้เสด็จกลับไปประทับนั่งใต้ต้นอชปาลนิโครธอีก ในขณะที่พระองค์กำลังพิจารณาธรรมที่ได้ตรัสรู้อยู่นั้น พญามารผู้มีสันดาบหยาบได้มา ณ ที่นั้น แล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงบำเพ็ญมารมีเพื่อประโยชน์อันใด พระองค์ก็ได้บรรลุประโยชน์อันนั้นแล้ว จะต้องมาทรงพิจารณาเพื่อจะสั่งสอนชาวโลกอีกทำไม และกราบทูลวิงวอนพระพุทธองค์ต่อไปอีกว่า ขอพระผู้มีพระภาคจงเสด็จปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตเจ้าจงเสด็จปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว"¹²

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า "แม้มาร เรา (ตถาคต) จักยังไม่ปรินิพพานก่อน จนกว่าบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นสาวกของเรา ยังไม่ฉลาด ได้รับฝึกสอน กล่าวหาญ คงแก่เรียน ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เล่าเรียนธรรมวินัยเป็นลัทธิแห่งอาจารย์ของตน บอก กล่าว แสดงบัญญัติ แต่งตั้ง จำแนก ทำให้ง่าย ช่มชู้ ปรับปวาท* ที่เกิดขึ้นให้สงบราบคาบเป็นอย่างดี โดยมีเหตุผล แสดงธรรมประกอบด้วยปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์ได้เพียงใด ตถาคตก็จักยังไม่ปรินิพพานก่อนเพียงนั้น กูรุมาร เราจักยังไม่ปรินิพพานก่อน จนกว่าศาสนพหุมจรรย์ของเราจักมั่นคงเผยแผ่แพร่หลายไปในทิศานุทิศ มีคนรู้จักมาก เป็นหลักฐาน จนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายช่วยกันประกาศ สั่งสอนได้เป็นอย่างดี"

¹¹ พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 15 หน้า 201.

¹² สมุทฺตลวิลาสินียา นาม ที่มณีกายภูฏกถาย ทุตติโย ภาค (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, 2462), หน้า 207.

* ปรับปวาท คือ ถ้อยคำโต้แย้งผู้อื่น.

เมื่อตรัสดังนี้แล้ว จึงทรงอธิษฐานพระชนมายุสังขาร เพื่อจะทรงส่งสอนสัตว์โลกต่อไป¹³

ครั้นต่อมาในพรรษาที่ 45 เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสด็จจาริกไปยังบ้านเวฬุคาม เขตเมืองไพศาลี ทรงอนุญาตให้ภิกษุจำพรรษาตามอัธยาศัย พระองค์เองทรงจำพรรษา อยู่ ณ บ้านเวฬุคามนั้น ต่อมาก็เสด็จไปยังป่าवालเจดีย์ เพื่อสำราญพระอิริยาบถ ในเวลา กลางวันพระอานนท์จึงลาดผ้าสีทนะถวาย ณ ภายใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง พอพระองค์ประทับนั่งแล้ว พระอานนท์เข้าไปเฝ้าถวายบังคม ณ ที่สมควร พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะให้พระอานนท์กราบ ทูลอาราธนา เพื่อให้ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์หรือเกินกว่านั้น พระองค์จึงทรงทำนิมิต อันแสดงถึงอนุภาพ แห่งการเจริญอิทธิบาท 4 ว่าสามารถจะทำให้ท่านผู้ใดเจริญอิทธิบาท 4 อยู่ได้ตลอดอายุกับหนึ่ง หรือเกินอายุกับได้ทรงทำนิมิตถึง 3 ครั้ง แต่ทว่ามารเข้าคลุจใจพระอานนท์ไม่สามารถจะรู้ ความหมาย จึงมิได้มีสติทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธเจ้าจึงโปรดให้พระอานนท์ หลีกไปเสีย

ครั้นพระอานนท์หลีกออกไปแล้ว มารผู้มีบาปก็เข้าไปเฝ้า ยกเนื้อความแต่ปาง- หลังว่า ครั้งแรกเมื่อได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณเสด็จประทับ ณ ควงไม้ชบาลนิโครธ ได้ตรัสว่า บริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ยังไม่ฉลาด ชัดเจน จนอาจแสดงธรรมมีปฏิหาริย์ ย้ายี ปรับบวาท โดยชอบธรรมได้ และพรหมจรรย์ยังไม่มั่นคงสมบูรณ์ เป็นประโยชน์แก่ประชาชน เพียงใดแล้ว จักยังไม่ปรินิพพานก่อน บัดนี้บริษัท 4 ก็เฉลียวฉลาด และพรหมจรรย์ก็สมบูรณ์ ทุกประการแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตเจ้าจงปรินิพพานเถิด บัดนี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระพุทธองค์แล้ว เมื่อมารกราบทูลดังนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า แน่ะมารผู้มีบาป ท่านจงพอใจเถิด การปรินิพพานของตถาคตเจ้าจักมีในไม่ช้า แต่นี้ ล่วงไปอีก 3 เดือน ตถาคตเจ้าก็จักปรินิพพาน¹⁴

¹³ ทวยราษฎร์ สงคีติเตปิฏก, เล่ม 10 หน้า 123.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123-125.

ครั้งที่ห้า แม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานแล้ว พญาวสวัตติมารก็ยังคงปรากฏตัวอยู่อีก และนับว่าเป็นการปรากฏครั้งสุดท้าย ดังเช่น ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประเด็นที่ 28 ตอนมารพันธปริวารต¹⁵ สรุปความได้ว่า

เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไปได้ 218 ปี พระเจ้าอโศกได้เสวยราชย์เป็นราชาธิปไตย ในกรุงปาฏลิบุตรมหานคร พระองค์เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงทรงสร้างพระวิหารและพระสถูปในที่ต่าง ๆ จำนวนมากมาย เมื่อจะทำการฉลองพระวิหารและสถูปดังกล่าว แต่เกรงว่าจะมีอันตรายมาขัดขวาง จึงทรงปรึกษากับภิกษุสงฆ์ให้ช่วยป้องกัน ในที่สุดก็ได้พระเถระรูปหนึ่งนามว่า กัสสาคอุปคุตต์

ขณะที่พระเจ้าศรีธรรมโศกทรงกระทำการฉลองพระสถูปด้วยเครื่องสักการบูชาอันมโหฬารอยู่นั้น พญาวสวัตติมารทราบเหตุก็ได้ลงมาจากเทวโลก บันดาลฤทธิ์อำนาจปรารภจะทำอันตรายด้วยกุศโลบายต่าง ๆ แต่พระอุปคุตต์เถระเจ้าก็สามารถแก้ไขได้ทุกประการ จนพญามารหมดพยศร้าย เกิดเลื่อมใสในพระพุทธคุณ ออกอุทานวาทว่า พระสัพพัญญูจะได้ตรัสในอนาคตฉับใด ขอให้เราได้ตรัสเป็นพระสัพพัญญูองค์หนึ่งในโลกเหมือนกันฉับนั้น จะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งปวง

---

¹⁵สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2505), หน้า 454-472.

พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร), โลกที่ปณี (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2521), หน้า 270-280.

อดีตชาติของพญามาร

เกี่ยวกับเรื่องอดีตชาติของพญามาร พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร ป.ธ 9) (ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมธีรราชฆานูณี) ผู้เรียบเรียงหนังสือโลกที่ป็นนี้ ซึ่งเนื้อหาสาระของหนังสือดังกล่าวนี้ ท่านเก็บความจากคัมภีร์บาลี อรรถกถา และฎีกาต่าง ๆ มารวมไว้¹⁶ กล่าวถึงประวัติของพญามารว่า

สมัยเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสป ทรงอุบัติขึ้นในโลก พญามารผู้นี้เกิดเป็นมนุษย์มีนามว่า โปธิอำมาตย์ ดำรงตำแหน่งเป็นเสนาบดีของพระเจ้ากิงกิสสมหาราช เป็นที่โปรดปรานไว้วางพระราชหฤทัยนักหนา

วันหนึ่งพระเจ้ากิงกิสสมหาราชผู้มีพระทัยเลื่อมใสในพระบวรพุทธศาสนา ทรงทราบว่า สมเด็จพระกัสสปสัมพันธเจ้าทรงเข้านิโรธสมาบัติเสวยวิมุตติสุขครบ 7 วัน ณ ภายใต้ต้นไทรใหญ่ เมื่อใกล้จะออกจากนิโรธอยู่แล้วจึงทรงพระราชดำริว่า พระมหากรุณาธิคุณเจ้าเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ ๆ ถ้าผู้ใดถวายทาน จักบังเกิดผลานิสงส์มาก บัดนี้เราจักถวายทานแต่พระองค์แล้วให้ประกาศแก่ชาวเมืองทั้งปวงว่า ถ้าบุคคลใดไปถวายทานแต่สมเด็จพระพุทธเจ้าก่อนเราแล้ว เราจักให้ลงอาญาแก่ผู้นั้น แล้วตรัสสั่งตั้งกองรักษาการณ์ที่ใกล้ต้นไทรใหญ่บริเวณพระวิหารไว้อย่าง กวขวาง หากผู้ใดล่วงละเมิดพระราชกฤษฎีกาแล้วก็ให้จับตัวไปประหารชีวิตเสีย¹⁷

ในกาลบัดนั้น โปธิอำมาตย์คิดว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากผลสมาบัติแล้วเมื่อราตรีสว่าง เราจักถวายทานแต่พระองค์ก่อนใคร ๆ ถ้าแม้ว่าเราอำมาตย์จักตัดเราออกเป็น 7 ท่อน ความตายของเรานั้นแหละเป็นสิ่งประเสริฐ" เมื่อคิดแล้วก็เรียกบุตรและภรรยาบอกว่า "บุตรนางผู้เจริญ พระราชาของเรามีพระราชโองการสั่งให้พวกอำมาตย์ตีกลองประกาศในพระนคร

¹⁶ สัมภาษณ์พระธรรมธีรราชฆานูณี (วิลาศ ญาณวโร), เจ้าคณะเขตยานนาวา, กรุงเทพมหานคร 1 กุมภาพันธ์ 2534.

¹⁷ พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร), โลกที่ป็นนี้ (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรือง-สาส์นการพิมพ์, 2521), หน้า 267.

ทั้งวันว่า ใครก็ตามจักถวายทานแก่พระตถาคตเจ้าก่อน ผู้นั้นจักถูกลงทัณฑ์ บัดนี้เราจักถวายทานแก่พระตถาคตเจ้าก่อน ราชทัณฑ์จะมีแก่เรา เรายังไม่ทราบว่าจะตายหรือจะรอดชีวิต"¹⁸

พอรุ่งขึ้นเขาก็ถือเครื่องไทยทานของตนกับภรรยา รวมเป็น 2 ท่อ ตรงไปยังวิหาร พวกอำมาตย์เห็นเช่นนั้นจึงถามด้วยคารวะว่า "ข้าแต่ท่านเสนาบดี เหตุไฉนท่านฝ่าฝืนพระราชกฤษฎีกา" ท่านโพธิอำมาตย์ได้ฟังแล้วคำริว่า "ถ้าเราโกหกว่าพระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้มาอาราธนาพระพุทธเจ้าเข้าไปในวังก็จะได้อยู่ แต่ทว่าหากควรที่เราจะกล่าวคำมุสาไม่ เมื่อเราตั้งใจจะถวายทานแด่องค์พระโลกนาถเจ้า แต่กล่าวคำมุสาแล้ว ทานของเราจะมีผลไม่ยิ่งใหญ่ ควรที่เราจะบอกตามความจริง แม้จักตายก็ตามที่ เกิด เราหาอาลัยชีวิตไม่" แล้วจึงบอกไปว่า เราจะเข้าไปถวายทานแด่องค์สมเด็จพระพุทธเจ้า พวกราชบุรุษจึงจับโพธิอำมาตย์มัดมือไหลหลัง นำไปถวายพระราชา เพื่อให้ทรงพิจารณาโทษ พระราชาทรงพิโรธมาก รับสั่งให้นำตัวไปประหารชีวิตทันที

สมเด็จพระสัมพันธูปุทธเจ้า ทรงมีพระมหากรุณาแก่โพธิอำมาตย์ จึงเนรมิตพระพุทธนิมิตให้สถิตอยู่แทนพระองค์ในพระวิหาร ส่วนพระองค์เสด็จปาฏิหาริย์ไปประดิษฐาน ณ สถานที่เขาประหารท่านอำมาตย์โดยไม่มีผู้ใดเห็น จะเห็นได้แต่เฉพาะโพธิอำมาตย์ผู้เดียว แล้วมีพระพุทธรูปภาว่า "อูกรโพธิอำมาตย์ ท่านจงมีศรัทธา อย่าได้อาลัยในชีวิต อันเครื่องไทยทานของท่านมีประการใด ท่านจงกระทำจิตให้เลื่อมใสในตถาคตเกิด"¹⁹ โพธิอำมาตย์ได้สดับพระพุทธานุญาตแล้ว ก็บังเกิดความเลื่อมใสเต็มเปี่ยม จึงนำห่อภัตตาหารทั้งของตนกับภรณยาน้อมเกล้าฯ เข้าถวายแด่องค์พระกัสสปสัมพันธูปุทธเจ้า พร้อมทั้งตั้งปณิธานว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง ชีวิตของข้าพระองค์ก็ได้สละแล้วในครั้งนี้ ด้วยเศษะผลทานนี้ จงเป็นปัจจัยให้ข้าพระบาทได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับพระพุทธองค์ในอนาคตกาลโน้นเกิด"

¹⁸ ผ่าน วงศ์อ้วน, "คัมภีร์อนาคตวงศ์อุเทศที่ 1-10: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522), หน้า 200.

¹⁹ พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร), โลกที่ปณี, หน้า 269.

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าทรงมีพระมหากรุณา ทรงยกพระหัตถ์ขึ้นลูบศีรษะอำมาตย์ แล้วทรงพยากรณ์ว่า "ท่านปรารถนาสิ่งใด ความปรารถนาของท่านจงสำเร็จโดยพลันเถิด กุกรโทธิเสนาบตี ท่านจงตั้งมั่นไว้ด้วยดีเถิด ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้น ท่านจักได้อุบัติเป็นพระ- พุทธเจ้า ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์หนึ่ง"²⁰ ทรงพระนามว่า พระธรรมสามีสัมมา- สัมพุทธเจ้า"²¹

นามต่าง ๆ ของพญามารและความหมายของนามนั้น ๆ

พญามารมีสมัญญานามที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ได้ชื่อว่า กัณหะ เพราะพญามารประกอบด้วยอกุศลกรรม²² และเพราะเป็นผู้มี กรรมอันดำ²³
2. ได้ชื่อว่า นมุจि คัมภีร์สัทธัมมปัชโชติกา อันเป็นอรรถกถา แห่งพระคัมภีร์อุทาน ในขุททกนิกายอธิบายว่า ที่พญามารได้ชื่ออย่างนั้น สาเหตุมาจากเพราะเขาไม่ปล่อยมหาชน²⁴ ส่วนคัมภีร์ปรมัตถโชติกา อันเป็นอรรถกถาแห่งพระคัมภีร์ขุททกนิกายได้ชี้แจงเพิ่มเติมว่า ที่ได้ชื่อ อย่างนั้นเพราะพญามารไม่ยอมปล่อยเทวดา และมนุษย์ผู้ประสงค์จะออกจากวิสัยของตน (และ)

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 270.

²¹ ผ่าน วงศ์อ้วน, "คัมภีร์อนาคตวงศ์อุเทศที่ 1-10: การตรวจชำระการศึกษาเชิง วิเคราะห์" หน้า 199.

²² สัทธัมมปัชโชติกา นาม ขุททกนิกายกฐกถา นิเทศวณณา ปฐโม ภาค (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล, 2464), หน้า 256.

อกุศลกมุเม นิยุตตุตา กณฺโห

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 190.

กณฺหมมุตฺตา กณฺโห

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

มหาชนํ น มุญฺจตีติ นมุจิ

จะทำอันตรายแก่พวกเขา²⁵

3. ได้ชื่อว่า ปชาบดี คัมภีร์บัญญัติสูหนีอันเป็นอรรถกถาของพระคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อธิบายว่า ที่ได้สมัญญานามอย่างนั้นเพราะเป็นใหญ่เหนือประชา กล่าวคือ หมู่สัตว์²⁶

4. ได้ชื่อว่า อธิติ คัมภีร์สัทธัมมปัชโชติกานันเป็นอรรถกถาของพระคัมภีร์ มหานิเทศ ขุททกนิกายว่า ที่ได้นามอย่างนั้นเพราะเขาเป็นใหญ่ในเทวโลกทั้ง 6²⁷

5. ได้ชื่อว่า ปมัตตพนฺธุ อธิบายไว้ในคัมภีร์สัทธัมมปัชโชติกาวา ที่ได้นามอย่างนั้น เพราะเขาเป็นญาติของบุคคลผู้ประมาท²⁸

6. ได้ชื่อว่า อันตคุ คัมภีร์สัทธัมมปัชโชติกาอธิบายว่า ที่ได้นามอย่างนั้น เพราะ

²⁵ปรมตถโชติกา นาม ขุททกนิกายฎฐกถา สุตตนิပါတวณฺณา ปฐโม ภาค
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พาณิชย์สุผล, 2468), หน้า 238.

นมุจิติ มาโร โส ทิ อตฺตโน วิสยา นิกฺขมิตฺวา เทวมฺมุเส น มุญฺจติ
อนฺตรายํ เนสํ กโรติ ตสฺมา นมุจิติ วุจฺจติ.

²⁶บัญญัติสูหนียา นาม มัชฌิมนิกายฎฐกถา ปฐโม ภาค (กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ไทย, 2463), หน้า 45.

มาโรเยว ปน สุตฺตสฺชาตยา ปชาย อธิปฺติภาเวน อธิ ปชาปฺตติ อธิปฺเปโต.

²⁷สัทธัมมปัชโชติกา นาม ขุททกนิกายฎฐกถา นิเทศวณฺณา ปฐโม ภาค
หน้า 256.

ฉสุ เทวโลเกสุ อธิปฺติตฺตา อธิปฺติ.

สวรรณํทั้ง 6 ชั้น ฎฐในวิทยานิพนธ์หน้า 45 ว่าด้วยที่อยู่ของพญามาร

²⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 257.

ปมตฺตปฺกุคฺคานํ ญาตโกติ ปมตฺตพนฺธุ.

ยังสัคว์โลกให้ถึงความตาย²⁹ และยังได้อธิบายในอีกแง่หนึ่งว่า เพราะเป็นผู้ถึงที่สุดแห่งอกุศลกรรมทั้งหลาย³⁰

7. ได้ชื่อว่า ปาปิมา คัมภีร์สมังคลวิลาสินี ซึ่งอธิบายที่ฌนิกาย ชี้แจงว่า พญามารได้นามอย่างนั้นเพราะเขาประกอบด้วยธรรมอันแล้ว³¹

8. ส่วนพระคัมภีร์อภิธานปทีปิกา ซึ่งแปลโดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราธิบดี ได้เพิ่มนามนอกจากนามที่กล่าวมาแล้วอีกหนึ่งชื่อ คือ วสวัตตี³² หมายถึง ผู้แผ่อำนาจ

สรุปความว่า พญามารมีสมัญญานามปรากฏในพระคัมภีร์ต่าง ๆ 8 ชื่อดังที่กล่าวมาแล้ว

---

²⁹สัทธมมปชโชติกา นาม ขุททกนิกายภุฏฐกา นิเทศวณณา ทติโย ภาโค (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล, 2464), หน้า 190.

มรณ ปาปนโต อนุตฺถุ.

³⁰สัทธมมปชโชติกา นาม ขุททกนิกายภุฏฐกา นิเทศวณณา ปฐโม ภาโค, หน้า 256.

อกุสลกมฺมานํ อนุตฺตตฺตฺตา อนุตฺถุ.

³¹สมังคลวิลาสินี นาม ทีฆนิกายภุฏฐกา ทติโย ภาโค, หน้า 203.

โส ทิ ปาปธมฺมสมฺนฺนาคตฺตฺตา ปาปิมาคิ วุจฺจติ.

³²พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระคัมภีร์-อภิธานปทีปิกา หรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508), หน้า 13.

ธิดามาร

มีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกว่า ธิดามารปรากฏตัวในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้ว และกำลังประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ ณ ควงไม้ชบาลนิโครธในสัปดาห์ที่ 5 นับแต่วันที่ตรัสรู้

ความในมารธิตุสูตร คือ สูตรที่ว่าด้วยธิดามาร ในคตियวรรค มารสังยุตต์ แห่งสังยุตตนิกาย สคาถวรรค³³ กล่าวว่าพญามารมีธิดา 3 คน คือ นางคันทา นางอรตี และนางราคา ส่วนคัมภีร์ชาตกฏฐกถา³⁴ และธัมมปทัฏฐกถาภาค 6³⁵ สรุปได้ว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา 7 สัปดาห์ และในสัปดาห์ที่ 5 ประทับอยู่ ณ ควงไม้ชบาลนิโครธ เทวบุตรมารมีความเศร้าโศก เสียใจว่าตนได้ติดตามพระพุทธเจ้าเป็นเวลา 7 ปี ก็ไม่เห็นพระพุทธองค์มีความพลั้งพลาดอะไร พญามารมีความเสียใจว่า เจ้าชายสิทธัตถะล่วงพันอำนาจของตนเสียแล้ว จึงเข้าไปเฝ้า และทูลห้ามไม่ให้พระองค์ทรงแสดงธรรมสั่งสอนสัตว์โลก เพราะเกรงว่าจะล่วงพันวิสัยของตนไปเสีย เมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วยจึงมานั่งขบเข่า รำพึงถึงเหตุ 16 ประการที่หนทางใหญ่ แล้วชี้ทนายไว้เหนือแผ่นดิน 16 รอย รอยที่ 1 ชี้ว่าเรามีได้บำเพ็ญทานบารมีเหมือนเจ้าชายสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้เราจึงไม่เป็นเช่นดังเจ้าชายสิทธัตถะนี้ รอยที่ 2 ถึงรอยที่ 10 ชี้รอยว่าเรามีได้บำเพ็ญศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี เหมือนเจ้าชายสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่เป็นเช่นดังเจ้าชายสิทธัตถะ รอยที่ 11 ถึงรอยที่ 16 ชี้รอยว่าเรามีได้บำเพ็ญบารมีสิบ อันเป็นอุปนิสัยแห่งการตรัสรู้ อสยานุสยญาณ อินทริยโปรปริยญาณ มหากรุณาสมบัติญาณ ยมกปาฏิหาริยญาณ อนาวรณญาณ สัพพัญญุตญาณ อันไม่

³³ ทฤษฎีธรรมสังคีติเตปิฎก, เล่ม 15 หน้า 170.

³⁴ ชาตกฏฐกถาย ปฐโม ภาค เอกนิบาตวณฺณา, หน้า 122-124.

³⁵ ธัมมปทัฏฐกถา ญฺุโร ภาค (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2471),

สาธารณะเหมือนเจ้าชายสิทธัตถะนี้ เพราะเหตุนี้เราจึงไม่เป็นดังเจ้าชายสิทธัตถะนี้ ในขณะที่มารนั่งขีดแผ่นดินอยู่ในหนทางใหญ่ 16 รอยนั้น ธิดามารทั้ง 3 ไม่ทราบว่ามีมารผู้เป็นบิดาของนางหายไปไหน จึงออกเที่ยวตามหา ก็พบพญามารนั่งเสียใจเอาไม้ขีดแผ่นดินอยู่ จึงเข้าไปหาแล้วถามว่า "พ่อจ๋า เพราะเรื่องอะไรพ่อจึงเศร้าโศกเสียใจ พ่อเศร้าโศกถึงใครหรือ" มารกล่าวว่า "ลูกรัก มหาสมณะรูปนั้น ล่วงพันวิสัยของพ่อเสียแล้ว พ่อติดตามอยู่จนบัดนี้ก็ไม่สามารรถจะเห็นความผิดของเธอได้ เหตุนี้พ่อจึงเศร้าโศกเสียใจ"

"ถ้าอย่างนั้น พ่ออย่าคิดไปเลย พวกคิดฉันทำพระสมณะองค์นั้นให้อยู่ในอำนาจของดิฉันแล้วพามาหาพ่อ"

หลังจากนั้นธิดามารก็พยายามทุกอย่าง เพื่อที่จะให้พระพุทธองค์อยู่ในอำนาจให้ได้ เช่น แผลงร่างเป็นสาววัยรุ่น สาวใหญ่ หญิงเคยมีบุตรแล้วหนึ่งคน มีลูกแล้วสองคน มีลูกแล้วสามคน และหญิงแก่ แต่ทว่าพระพุทธองค์ก็มีไฉโยตี ทรงน้อมพระทัยไปในธรรมอันยอดเยี่ยมเพียงอย่างเดียว

เป็นที่น่าสังเกตว่า ธิดามารได้ปรากฏตนหลังจากสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วเป็นเวลาถึง 4 สัปดาห์ ก็ในเวลาดังกล่าวนี้พระองค์ทรงบรรลุอัสวกขญาณ คือ ทำลายกิเลสหมดสิ้นแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้นธิดามารเป็นมารชนิดไหนกันแน่ (ในมาร 5 ประเภท)

พระสิริรัตนปัญญาเถระผู้รจนาคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ (พ.ศ. 2078) ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงธิดามารในคาถาที่ 99 ว่า

ขนิทธุลินุ์   ทุลภกกุลุปปนิ
อนีรมกุกิ   กุหนิ   ภาวลุณิ
ผุญงคสิลลึ   ยสคาริปัญญกั
ทิวาริลุคคาณิหวิทธุธิญญิว³⁶

³⁶ พระสิริรัตนปัญญา, พระคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ, แปลโดย น.อ. แย้ม ประพัฒน์ทอง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2512), หน้า 87 (สหมุมิอยุธยาและศิษย์จัดพิมพ์ถวายในงานฉลองหิรัญยัญญและทำบุญอายุพระวิสุทธิวงศาจารย์).

กาลานี้ น.อ. แยม ประพัฒน์ทอง ได้แปลเป็นภาษาไทยในส่วนของเกี่ยวกับธิดามาร
ตอนอธิบายศัพท์ที่วาริรุว่า

พระอาจารย์อธิบายว่า "ทิวิกานํ ปพฺพชิตาวิภูตานิ มาธิตฺตุนิ เจทนกริ เทวฺพุตฺตมาร-
ภณฺณฺชนิ วา" "ทรงเผด็จข้าศึกอันเป็นพวกทมิฬ คือ ทรงกระทำการตัดรอนมารธิดา กล่าวคือ
นางราคา นางคันทา และนางอรติ อันเป็นตัวข้าศึกของบรรพชิต อีกนัยหนึ่งทรงผจญเสียซึ่ง
เทวบุตรมาร"³⁷

พระโสภณคณาภรณ์ (ปัจจุบันเป็นพระราชธรรมนิเทศ) ได้ตั้งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับธิดามาร
ทั้ง 3 คือ นางคันทา* นางราคา** นางอรติ*** ว่าถ้าถือว่ามารธิดาเหล่านั้นเป็นกิเลสสาร
แสดงว่าเราไม่เชื่อความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ทำลายกิเลสได้หมดสิ้นจริง แต่ถ้า
เชื่อในสัมพันธูปัญญาของพระพุทธเจ้า ต้องยอมรับว่ามารที่เข้านั้นมีตัวตน มีชีวิต เป็นอมนุษย์ประเภท
หนึ่ง ชนิดที่เรียกว่า เทวบุตรมาร ถึงแม้ว่าชื่อของธิดามารจะตรงกับชื่อกิเลสก็ตาม³⁸

เมื่อพิจารณาลักษณะอาการต่าง ๆ ของธิดามารทั้ง 3 ที่ปรากฏในมารธิตุสฺตรกัถิ
ชาตกัฏฐกถา อัมมปัทฏฐกถา และคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ตลอดจนข้อความที่แสดงความคิดเห็น
ของชนรุ่นหลังก็ดี อาจสรุปได้ว่าธิดามาร คือ อมนุษย์ประเภทหนึ่งที่มีตัวตน และมีชีวิต จัดเป็น
เทวบุตรมาร

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

³⁸ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย (กรุง-
เทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2522), หน้า 119-120.

*คันทา คือ ความทะยานอยาก, ความปรารถนา

**ราคา คือ ความก้ำกัณฑ์ ความยินดีในกาม

***อรติ คือ ความขิงเคียด ความไม่ยินดียินร้าย ความริษยา

ที่อยู่ของมาร

ดังที่กล่าวแล้วว่า ในเทวโลกไม่มีการสืบสันตวงศ์สืบทอดความเป็นราชาเหมือนในโลกมนุษย์ การที่ใครจะเกิดเป็นเทพราชาในเทวโลกได้ ก็ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้วก็จติไป ผู้อื่นก็ไปเกิดเป็นเทพคิแทนในที่นั้นด้วยบุญกุศลที่เขากระทำไว้ จากข้อความของคัมภีร์นี้ ถือได้ว่าเทวบุตรมารต้องอยู่ในเทวโลก

คัมภีร์ปปัญจสูทนีเช่นเดียวกันได้อธิบายเรื่องเกี่ยวกับเทวโลกไว้ในสาเลยกสูตร สรุปได้ว่า³⁹ เทวโลกมี 26 ชั้น และจำแนกไว้ดังนี้ คือ พรหมโลก 20 ชั้น และกามาพจร 6 ชั้น ในพรหมโลก 20 ชั้นนั้นแยกเป็นรูปพรหม คือ พรหมที่มีรูป 16 ชั้น* เป็นอรูปพรหม คือ พรหมที่ไม่มีรูป 4 ชั้น** พรหมโลก 20 ชั้น สูงกว่ากามาพจรสวรรค์ 6 ชั้น

ส่วนกามาพจร 6 ชั้นนั้นได้แก่สวรรค์ 6 ชั้น คือ

1. ชั้นจาตุมหาราช
2. ชั้นดาวดึงส์
3. ชั้นยามา
4. ชั้นดุสิต
5. ชั้นนิมมานรดี
6. ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

---

³⁹ปปัญจสูทนี นาม มชฺฉิณิกายภูฏกถาย มุสปลนฺดาสะกถณฺนา พุติโย ภาโค (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, 2463), หน้า 450.

*รูปพรหม 16 ชั้น คือ 1. พรหมปาริฉชยะ 2. พรหมบุโรหิ 3. มหาพรหม 4. ปริตตภาคะ 5. อัมปมาณาภาคะ 6. อาภัสสระ 7. ปริตตสุภาคะ 8. อัมปมาณสุภาคะ 9. สุภกิดนหะ 10. เวทปผลา 11. อวิหา 12. อตัมปา 13. สุทัสสา 14. สุทัสสี 15. อกนิษฐา 16. อสัณฺณูสิสฺตว์

**อรูปพรหม 4 ชั้น คือ 1. อากาसानัญจายตนะ 2. วิญญาณัญจายตนะ 3. อากิญจัญญายตนะ 4. เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนะ

คัมภีร์ปปัญจสูทนีได้อธิบายต่อไปถึงที่อยู่ของมาร ความปรากฏในมูลปริยายสูตร โดย
การกล่าวเป็นเชิงคำถาม-คำตอบ ว่า

โส กุหิ วสตีติ. ปรมิมิตวสวัตติเทวโลก. ตตฺร หิ วสวัตติราชา รชฺชํ
กาเรติ. มาโร เอกสมิ ปเทเส อตฺตโน ปริสาย อีสฺสรียํ วตฺเตนฺโต รชฺช-
ปจฺจนฺเต ทามริกราชปฺตฺโต วีย วสตีติ วนฺติ.⁴⁰

[แปลความว่า] "มารอยู่ที่ไหน?"
"อยู่ในเทวโลกชั้นปรนิมิตวสวัตติ"
"ก็ในเทวโลกชั้นปรนิมิตวสวัตตินั้น มีเทพราชาชื่อว่า วสวัตติเสวยราชย์อยู่แล้ว?"
"มารก็ครอบครองบริษัของตนอยู่ในเอกเทศหนึ่ง เหมือนราชาบุตรผู้มุ่งจะชิงราชสมบัติ
ตั้งอิสระอยู่ชายราชอาณาจักร"

คัมภีร์สุมังคลวลีสินี, ได้กล่าวถึงที่อยู่ของมารในตอบอธิบายมหาสมัยสูตรว่า

นมฺจิจ จ มาโร เทวปฺตฺโต เอเตหิ สเทว อากฺโต. อิมเ อสุรา สมฺพุท-
วาสิโน อยํ ปรมิมิตเทวโลกวาสี กสมฺมา เอเตหิ สหาคฺตติ. อจฺจนฺทิกคฺคา.
เตปิ หิ อจฺจนฺทิกา อภพฺพา อยํปิ ตาทิโสเยว ตสมฺมา ตาทุโส สํสนฺทมานอ
อากฺโต.⁴¹

[แปลความว่า] เทวบุตรมาร ชื่อว่า นมฺจิจ ก็มากับพวกอสูรเหล่านั้น ก็พวกอสูรเหล่านั้น
อยู่ในมหาสมุทร ส่วนนมฺจิจเทวบุตรมารอยู่ในเทวโลกชั้นปรนิมิต เหตุไรจึงมาด้วยกันได้
แก้ว่าเพราะเป็นอภพพัสตร์ [สัตว์ที่ไม่ควรจะตรัสรู้] เหมือนกัน

นักวิชาการที่มีชื่อเสียงเช่น ซิลเดอส์ (R. C. Childers) ให้ความเห็นว่า
มารชื่อวสวัตติเป็นผู้ปกครองกามเทวโลกชั้นสูงสุด คือ ชั้นปรนิมิตวสวัตติ⁴²

⁴⁰ ปปัญจสูทนียา นาม มชฺฉินิกายภูฏกถาย ปฐโม ภาค, หน้า 45-46.

⁴¹ สุมังคลวลีสินียา นาม ทีฆนิกายภูฏกถาย ทุตติโย ภาค, หน้า 383-384.

⁴² R. C. Childers, Dictionary of the Pali Language (London:

จากคัมภีร์ทั้งสองคัมภีร์และความคิดเห็นของนักวิชาการที่อ้างถึงนี้ สรุปได้ว่า
ที่อยู่ของเทวบุตรมารได้แก่ กามาวจรสวรรค์ชั้นที่ 6 คือ ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

ไฟร่พลของพญามาร

หลังจากที่พระมหาบุรุษทรงรับญักุสะ 8 กำ จากโสติดิยพราหมณ์แล้วปูลง ณ โคน-
ต้นอัสสัตถะ และอธิษฐานว่า "จงเหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ส่วนเนื้อและเลือดในร่างกายของ
เราจงเหือดแห้งไปเถิด หากเราไม่ได้ตรัสรู้ เราจักไม่ลุกจากที่นี้" ขณะนั้นพญามารได้ทราบ
เรื่องนี้ จึงคิดว่าวันนี้เจ้าชายสิทธัตถะทรงตั้งอธิษฐานแล้วนั่งอยู่บนบัลลังก์ คงจะพันวิสัยของเรา
เป็นแน่ เราควรจะห้ามเธอเสีย จึงได้จัดไฟร่พลดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชาตกฏฐกถาว่า ไฟร่พลชุมนุม
พลอยู่ด้านหน้าพญามารประมาณ 12 โยชน์ อยู่ด้านขวาและด้านซ้ายประมาณ 12 โยชน์ ส่วนด้าน
หลังไฟร่พลชุมนุมกันอย่างสันหลามถึงที่สุดขอบจักรวาล แม้นในระยะทางยาวเหยียดประมาณ 9 โยชน์
ก็ยังคงได้ยินเสียงกึกก้องปานประหนึ่งแผ่นดินจะทรุด⁴³

ลักษณะของไฟร่พล

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรื่องเกี่ยวกับไฟร่พลของมารไว้ในมหาสมยสูตรว่า
"มารเสนา อภิกุภามิ"⁴⁴ ([แปลความว่า] เสนามารก็มา) และว่า "อิติ ตตฺถ มหาเสโน
กตฺหเสนํ อเปสยิ"⁴⁵ ([แปลความว่า] พญามารบังคับเสนามารในที่นี้) และพุทธองค์

⁴³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระ-
นคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2505), หน้า 139-140.

⁴⁴ ทฤษฎารุสสุ สังกิติเตปิฏกั, เล่ม 10 หน้า 293.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

ทรงชี้ให้ภิกษุรู้จักเสนามารว่า "มารเสนา อภิกกนฺตา เต วิชาเนถ ภิกฺขโว"⁴⁶ ([แปลความว่า] กุกรภิกษุทั้งหลาย เสนามารก็มา พวกเธอจงรู้จักพวกเขาไว้)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงบรรยายลักษณะไพร่พลของ พญามารในคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถา ปริเฉทที่ 9, มารวิชัยปริวรรต, ว่า

จึงตรวจตราพลเสนาให้ยาดราโธธาทัพมาโดยอุตรทิศ แล้วส่งพลเสนาว่า กุกรท่านทั้งหลาย ๗ จงจำแลงกายและพักตร์ให้มีพรรณต่าง ๆ กัน กุมสรพศัสตรานานาวิธาวุธ โดยควรแก่สติพลแห่งตนแลตนเข้าเวดล้อมพร้อมกัน กระทำยุทธนาการพยายามให้พระสิทธัตถราชกุมารหนีจากรัตนบัลลังก์ให้จงได้ แล้วให้เผ่พลมารออกไปให้เต็มตลอดถึงที่แสนโยชน์ โดยรอบ แลมารโยธาทั้งหลายก็สำแดงฤทธิ์ นฤมิตเพศมีพรรณต่าง ๆ บางจำพวกก็หน้าแดง กายเขียว กายแดง ลางเหล่าก็จำแลงกายขาว หน้าเหลือง ลางเหล่าก็กายเหลือง หน้าขาว บางหมู่ก็กายลายพริ้ว หน้าดำ บางหมู่ก็กายดำ หน้าลายพริ้ว ลางมารก็ กายเขียว หน้า ลางมารก็กายขาว หน้า ลางมารก็กายดำ หน้าขาว ลางเหล่าแลกาย ลายพริ้ว หน้าเขียวแปลก ๆ กัน⁴⁷

---

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 343.

⁴⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2505), หน้า 139-140.

ส่วน ชิลเดอร์ส (Childers) อธิบายว่า กองทัพของพญามาร ได้แก่ หวยเทพ
ชั้นปรนิมิตวสวัตตี ที่เขาปกครองอยู่⁴⁸

ดังที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ไพร่พลของพญามารในฐานะเป็นรูปธรรม ยังมีบางคัมภีร์
อธิบายในเชิงเป็นนามธรรม เช่น ข้อความที่ปรากฏในปธานสูตร ขุททกนิกาย พระพุทธองค์
ได้ประกาศชื่อไพร่พลของพญามารว่า

กามา เต ปฐมา เสนา	หุติยารติ วุจฺจติ
ตติยา ขุปปิปาสา เต	จตุตถิ ตณฺหา ปวฺจฺจติ
ปญฺจมี ถินมิหุณฺเต	ฉฏฐา ภีรุ ปวฺจฺจติ
สตฺตมี วิจิจฺจนา เต	มกฺโข ฌมฺโภ เต อฏฺฐโม
ลาโภ สีโลโก สกฺกาโร	มิจฺจา ลหฺโธ จ โย ยโส
โย จตุตฺตานํ สมฺภุกฺกัเส	ปเร จ อวชานติ.
เอสา นมุจฺิ เต เสนา	กณฺหสฺสากิปปหารินี
น นํ อสุโร ชินาติ	เชตฺวา จ ลภเต สุขํ. ⁴⁹

[แปลความว่า] เรากล่าวว่า เสนาของท่านมี 10 จำพวก คือ 1. กามทั้งหลาย
2. ความไม่ยินดี 3. ความหิวกระหาย 4. ตัณหา 5. ถินมิหุระ 6.
ความขลาดกลัว 7. ความสงสัย 8. การลบหลู่และหัวดี 9. ลาก การ-
สรรเสริญ และสักการะ 10. ยศที่ได้มาโดยทุจริต เป็นเหตุให้คนถือตัว และคูหมีน
ผู้อื่น คู่ก่อนพญามาร เสนาของท่านทั้งหมดนี้ คอยชักนำคนให้ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง
คนผู้มีจิตอ่อนแอไม่สามารถจะเอาชนะเสนาของท่านได้ ส่วนผู้มีใจกล้าหาญสามารถเอา
ชนะเสนาของท่านได้ ครั้นชนะแล้ว ย่อมได้รับความสุข⁵⁰

และในคัมภีร์นิเทศ มีข้อความกล่าวถึงไพร่พลของพญามารในนันทมาตวปัญหานิทเทศว่า

⁴⁸R. C. Childers, Dictionary of The Pali Language (London: Kegan Paul, Trench, Trebner & Co., Ltd), p. 241.

⁴⁹หทยรฎฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่ม 25 หน้า 453-454.

หทยรฎฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่ม 30 หน้า 157.

⁵⁰พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 25 หน้า 524.

เสนา วุจฺจติ มารเสนา กายทฺวจฺจติ มารเสนา, วจฺิตฺตฺวํ มารเสนา, มโนทฺวจฺจติ มารเสนา, ราโค มารเสนา, โทโส มารเสนา, โมโท มารเสนา, โกโธ ฯฯ อุปนาโท ฯฯ มกุโข ฯฯ ปฟาโส ฯฯ อีสฺสา ฯฯ มจฺจริยํ ฯฯ มายา ฯฯ สาเรฺญยํ ฯฯ ฌมฺโภ ฯฯ สารมฺโภ ฯฯ มาโน ฯฯ อติมาโน ฯฯ มโท ฯฯ ปมาโท ฯฯ สฺพเพ กิเลสํ ฯฯ สฺพเพ ทฺวจฺจริตา ฯฯ สฺพเพ ทรธา ฯฯ สฺพเพ ปริพาทา ฯฯ สฺพเพ สนฺตปา ฯฯ สฺพพาทฺสลาภิสฺงฺขารํ มารเสนา⁵¹

[แปลความว่า] เสนามารตรัสว่า เสนา กายทฺวจฺจติ เป็นเสนามาร วจฺิตฺตฺวํ เป็นเสนามาร มโนทฺวจฺจติ เป็นเสนามาร ราคะ เป็นเสนามาร โทสะ เป็นเสนามาร โมหะ เป็นเสนามาร ความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข็งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นทํานอง ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทฺวจฺจติทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง ความเคียดแค้นทั้งปวง อภิสฺลาภิสฺงฺขารทั้งปวง เป็นเสนามาร⁵²

จากข้อความที่ยกมานี้ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สิ่งใดก็ตามที่เป็นอกุศลกรรม สิ่งนั้นย่อมเป็นกองทัพของพญามารทั้งสิ้น

พาหนะของพญามาร

เรื่องเกี่ยวกับพาหนะของพญามารนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเป็นพระคาถาที่เรียกว่า ธรรมบทในพระคัมภีร์ไตรปิฎก อันเป็นส่วนแห่งสุดตันตปิฎก ขุททกนิกายว่า

นียฺยนฺตฺติ อีรา โลกมฺหา เซตฺวา มารํ สวาหนํ.⁵³

[แปลความว่า] นักปราชญ์ทั้งหลายชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไปจากโลก

⁵¹ ทยฺยรฎฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่ม 30 หน้า 157.

⁵² พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 30 หน้า 166-167.

⁵³ ทยฺยรฎฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่ม 25 หน้า 51.

และตรัสไว้ในปธานสูตรแห่งสุตตนิบาตว่า "สมนฺตา ธชินี ทิสฺวา ยุตฺติ มารี สวาหนํ ยุตฺถาย ปจฺจุคฺคจฺฉามิ มา มํ ฐานา อจาวยิ"⁵⁴ [แปลความว่า] "เราเห็น กองเสนามารมาประชิดคิโคโดยรอบแล้ว ได้เตรียมตัวไว้ต่อสู้กับมารพร้อมทั้งพาหนะ ด้วยหวังว่า จะมีให้ศัตรูมาทำร้ายเราให้เคลื่อนจากอปราศิบัลลังก์นี้ได้"

จากคัมภีร์พระไตรปิฎกดังกล่าวมานี้ใช้แต่คำว่า "วาหนะ" ไม่ได้ให้ชื่อเฉพาะลงไปว่าเป็นใคร

แต่ต่อมาสมัยอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า หมายถึงช้างคิริเมฆล ตัวอย่างเช่น "สวาหนนฺติ คิริเมฆลนาคราชสทิต"⁵⁵ [แปลความว่า] บทว่า สวาหนํ แปลว่า พร้อมด้วยพญาช้าง ชื่อว่า คิริเมฆลจะ

ในพระคัมภีร์ชาตกัฏฐกถา ตอนนิทานกถา ท่านพระคันถรจนจารย์ได้เล่าเรื่องตอน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผจญมารในวันที่จะตรัสรู้ มีข้อความตอนหนึ่งว่า "อถ มาโร เทวบุตรโต ทิยชฺชโยชนสติกิ คิริเมฆลนฺนาม หตฺถิ อภิรฺยุทิตฺวา พาหุสฺสสฺสึ มาเบตฺวา นานา วุธา นิ อคฺคฺเทสิ"⁵⁶ แปลว่า ครั้งนั้นเทวบุตรมารทรงช้างพระที่นั่งชื่อว่า "คิริเมฆล" สูง 150 โยชน์ นิमितแขนหนึ่งพันแขน ถืออาวุธนานาชนิด

ส่วนพระพุทธชัยมงคล (พาหุ)⁵⁷ ซึ่งรวบรวมโดย มนหนัส ภัทราเทอญ ในบทแรก ได้กล่าวถึงพาหนะมารไว้ว่า

⁵⁴ ทฺยยรฺกฺขสฺส สงคิตฺเตปิฏกํ, เล่ม 25 หน้า 454.

⁵⁵ ปรมคฺตโชติกา นาม ชุทฺทนิกายกฺกุฏกถา สุตตนิปาตวณฺณา ทฺติโย ภาโค (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พาณิชย์สุภผล, 2468), หน้า 245.

⁵⁶ ชาตกกฺกุฏกถาย ปฐโม ภาโค เอกนิปาตวณฺณา, หน้า 111-120.

⁵⁷ พระพุทธชัยมงคล (พาหุ), รวบรวมโดย มนหนัส ภัทราเทอญ (มณี เกตุรายนาถ) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2515), หน้า 2.

พาหุ สหุสสมภินิมิตตสาวุธนุติ
 คุรีเมชล อุตติโฆรสเสนมารุ
 ทานาภิธมฺมวธิณา ชิตวา มุณินโท
 ตนุเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ.

[แปลความว่า] พระจอมมุนี ทรงเอาชนะพญามารผู้นิรมิตแขนตั้งพัน ถืออาวุธครบครัน
 ชีข้างครีเมชลเข้าผจญพร้อมทั้งเสนามารโห่ร้องก้องกึก ด้วยทรงมีธรรมวิธี มีทานเป็นต้น
 ด้วยเดชแห่งชัยชนะนั้น ขอให้ชัยมงคลนี้จงมีแต่ท่านเทอญ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพรรณนาไว้ในพระปฐมสมโพธิกถา
 ปริเฉทที่ 9 ความตอนหนึ่งว่า

ฝ่ายพระย้าวสวัติมาราราช เมื่อตรวจตราพลาพลเสนามารให้ยาดราพหุโยธาหาญมา
 ดังนั้น พระองค์ก็ขึ้นทรงสถิตเหนือคอเทพหัตถี มีนามศิริเมชลมหาคชสาร สูงประมาณ 150
 โยชน์ เป็นคชาธารพระที่นั่ง แลณฤมิตพระพาหาทั้งซ้ายขวาข้างละ 1,000 ทรงสรรพอาวุธ
 ต่าง ๆ ถือคาบ แลหอก ธนูศรโตมรแลจักรสังข์อังกุสศทาก้อนศิลา แลหลาวเหล็ก⁵⁸

พาหนะตามที่พระองค์ทรงพรรณนามานี้ ปรากฏว่าเป็นช้างมีนามว่า "ศิริเมชล" เช่นเดียวกัน

คำว่า วาหนะ หรือพาหนะ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายว่า
 เครื่องนำไป เครื่องขี่ สัตว์สำหรับขี่บรรทุก หรือลากเข็น มีช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น
 เรียกว่า สัตว์พาหนะ ยานต่าง ๆ มี รถ และเรือ เป็นต้น เรียกว่า ยานพาหนะ⁵⁹

เมื่อพิจารณาจากข้อความเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้อาจสรุปได้ว่า พาหนะ คือ ช้างที่
 พญามารปรนิมิตวสวัตตีใช้ขี่ หลักฐานทางบาลีใช้ว่า "คุรีเมชล, นาฬาคิริเมชล, คิริเมชล

⁵⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า
 141-142.

⁵⁹ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2526), หน้า 583.

และภาษาไทยเขียนเป็น คิริเมซล์, คีรีเมซล์, คิริเมซล์"⁶⁰

พญาวสวัตตีมารกับการตรัสรู้เป็นพระธรรมสามีสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตามประวัติของพญาวสวัตตีมารที่ปรากฏในอุทเทสที่ 4 แห่งคัมภีร์อนาคตวงศ์⁶¹ หรือ คัมภีร์ทศโพธิสัตว์เทส⁶² คัมภีร์โลกบัญญัติ⁶³ ปฐมสมโพธิกถา⁶⁴ และโลกที่ปณี⁶⁵ อ้างว่าใน อนาคตกาลพญามารจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งจะมีพระนามว่า "พระธรรมสามี"

ข้อความดังกล่าวมีจุดที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ พญามารเป็นบาปบุคคลที่คอยกีดขวาง ทำลายล้างผู้ที่บำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลาย เหตุใดบุคคลเช่นนั้นจะกลับกลายเป็นพระพุทธเจ้าได้ใน อนาคตกาล การเป็นพระพุทธเจ้าจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมอย่างไร และมารจะบรรลुकุศลธรรม นั้นได้อย่างไร จะกล่าวอธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

---

⁶⁰ ละเอียต วิสุทธิแพทย์, "ข้างในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี" (วิทยานิพนธ์-ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 123.

⁶¹ ผ่าน วงษ์อ้วน, "คัมภีร์อนาคตวงศ์อุเทศที่ 1-10: การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 199-293.

⁶² สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการงานเขียนที่เป็นภาษาบาลีในประเทศไทย: ประเภทวิเคราะห์ธรรมในพระสุตตันตปิฎก (งานวิจัย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เงินทุนอุดหนุนงบประมาณแผ่นดิน พ.ศ. 2529), หน้า 186-193.

⁶³ พระสังฆธรรมโฆษเณระ, โลกบัญญัติ, หน้า 132.

⁶⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา, หน้า 471.

⁶⁵ พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาศ ญาณวโร), โลกที่ปณี, หน้า 279.

คุณธรรมที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า

มีคำอธิบายเรื่องสโมธานธรรม 8 ประการ ที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้าในคัมภีร์ชาต-
กัฏฐกถาว่า

มนุสฺสศุตฺติ	ลិងฺกสมฺปตฺติ	เหตุ สตุฏฺถารทสฺสนํ
ปพฺพชฺชา	คฺคฺคสมฺปตฺติ	อธิกาโร จ ฉนฺนทตา
อภฺภูตรมฺมสโมธานา		อภินิหารโร สมิชฺชตฺติ ⁶⁶

[แปลความว่า] ความเป็นมนุษย์ 1 ความถึงพร้อมด้วยเพศ (เป็นบุรุษเพศ) 1 ความถึงพร้อมด้วยอุบนิสสัยเป็นเหตุสร้างกุศลไว้มาก 1 การได้พบเห็นพระศาสดา 1 การได้บวช 1 การถึงพร้อมด้วยคุณวิเศษ (มีญาณสมบัติเป็นต้น) 1 ความถึงพร้อมด้วยบุญญาภิสมการอย่างยิ่งยวด (เช่นได้บำเพ็ญมหาบริจาต 5)* 1 มีฉันทะอันแรงกล้าในพระโพธิญาณ 1 เพราะธรรมสโมธาน 8 ประการนี้ อภินิหารย่อมสำเร็จได้

ถ้าพร้อมด้วยธรรม 8 ประการนี้แล้ว ความปรารถนาพระโพธิญาณนั้นจึงจะสำเร็จ หากยังไม่พร้อมด้วยธรรม 8 ประการดังกล่าว ความปรารถนาพระโพธิญาณก็ยังมีได้สำเร็จ อันจะปรารถนาโพธิญาณนั้น เฉพาะให้ปรารถนาเป็นมนุษย์ก่อน ตั้งอยู่ในชาติเป็นมนุษย์แล้วปรารถนาพระโพธิญาณนั้นจึงจะได้สำเร็จความปรารถนา ถ้าบังเกิดเป็นเทพบุตร เป็นพรหม เป็นอสูร เป็นสุบรรณ เป็นนาค จำพวกใดจำพวกหนึ่ง แลปรารถนาพระโพธิญาณปรารถนานั้นจะสำเร็จก็หาไม่ได้⁶⁷

⁶⁶ ชาตกัฏฐกถาย ปฐโม ภาค เอกนิบาตวณฺณนา, หน้า 23.

*มหาบริจาต หมายถึง การสละอย่างใหญ่หลวงของพระโพธิสัตว์มี 5 ประการ คือ

1. ธนบริจาต สละทรัพย์เป็นทาน
2. อังคบริจาต สละอวัยวะเป็นทาน
3. ชีวิตบริจาต สละชีวิตเป็นทาน
4. บุตรบริจาต สละลูกเป็นทาน
5. ทารบริจาต สละเมียเป็นทาน

⁶⁷ พระนันทาทจารย์, พระคัมภีร์สารัตถสังคหะ (ธนบุรี: สำนักพิมพ์ดำรงธรรม, 2493),

พระนันทาจารย์อธิบายเพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์สารัตถสังคหะว่า

สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์อันบริบูรณ์พร้อมด้วยอภิวรรณสมบัติเห็นปานฉนี้แล้วพระองค์จะได้ไปสู่อกัฏฐาน* 18 แห่งนั้นหามิได้ น ชจุจฺนุโธ น พธิโร คือ พระองค์มิได้บังเกิดเป็นคนหูหนวก ตาบอดแต่กำเนิดประการ 1 มิได้เป็นคนใบ้บ้าง ย่อยเปลี้ยประการ 1 มิได้บังเกิดในลัทธิมิลกภาษา มีชาติละว่า กะเหรี่ยง เป็นต้น ประการ 1 มิได้บังเกิดในห้องแห่งทาสีประการ 1 มิได้บังเกิดเป็นนิตยมิถยาภิภูฏฐิประการ 1 เพศแห่งพระองค์มิได้กลับเป็นสตรีประการ 1 พระองค์มิได้กระทำบุญจําแนกนิตริกรรมประการ 1 พระองค์มิได้บังเกิดเป็นคนโรคเรื้อนประการ 1 ถ้าพระองค์เกิดในกำเนิดเดรัจฉานก็มีกายแต่ปานกลาง มิได้ใหญ่กว่าช้าง มิได้น้อยกว่านกกระจาบประการ 1 พระองค์มิได้เกิดในกำเนิดแห่งขุปปาสิกเปเรตต่าง ๆ ประการ 1 และนิชฌานตนหิตเปเรตประการ 1 พระองค์มิได้บังเกิดในกำเนิดกาฬัญชีกาสูรประการ 1 มิได้บังเกิดในอวิจันรกประการ 1 มิได้บังเกิดในโลกันตนรกประการ 1 มิได้บังเกิดเป็นมารในกามาพจรกประการ 1 มิได้บังเกิดในจักรวาทอันอื่นประการ 1 รวมเป็นอกัฏฐาน 18 ประการ ท่านผู้เป็นนิตยโพธิสัตว์เที่ยงที่จะได้ตรัสเป็นแท้นั้นจะได้ไปสู่อกัฏฐาน 18 ประการนี้หามิได้⁶⁸

คัมภีร์สังฆการีวิปากมีข้อความตอนหนึ่ง พระที่บังกรพุทธเจ้าตรัสถึงธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ว่าเป็นเรื่องยากอย่างยิ่งว่า

ดูกรภิกษุ ชื่อนี้ชื่อว่าธรรมที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้านั้น บุคคลย่อมทำได้ด้วยยากยิ่งนัก พระบรมโพธิสัตว์บำเพ็ญพระบารมีเพื่อจะตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้น แต่รำพึงอยู่ในพระทัยถึง 7 อสงไขยแล้ว จึงจะออกวาทาได้ แต่ออกวาทาได้แล้ว ยังยืนกาลนานไปถึง 9 อสงไขยตั้งแต่นั้นไปจึงจะนับได้ว่าเป็นนิตยโพธิสัตว์ ผู้มีใจพยายาม มีความปรารถนาตั้งมั่น ยิ่งด้วยสโมธานธรรมไพบุลย์ แล้วจึงได้ลัทธยาเทศทำนาย ณ สำนักแห่งพระพุทธเจ้า⁶⁹

ส่วนเรื่องพญามารจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้หรือไม่นั้น เป็นที่น่าสนใจของท่านผู้รู้มากมายทีเดียว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอรรถาธิบายเรื่องนี้ว่า

*อกัฏฐ ไม้ควรร อกัฏฐาน หมายถึงสถานที่อื่นไม้ควรร

⁶⁸พระนันทาจารย์, พระคัมภีร์สารัตถสังคหะ, หน้า 10-11.

⁶⁹นาคะประทีป, สังฆการีวิปาก, พิมพ์ครั้งที่ 4. (พระนคร: สำนักพิมพ์ส. ธรรม-ภักดี, 2504), หน้า 98.

กรมพระราชวังบวรมหาดำรงเสฐ (พระองค์เจ้าอรุโณทัย) มีพระราชบัญชาถึงสมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระราชาคณะว่า

ข้อความในมารวิชัยนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าตรีศพระธรรมเทศนาว่า พระยามารจะได้เป็นพระปัจเจกโพธิ์ แลในทศโพธิสัตว์นั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าตรีศแก่พระสารีบุตรว่า พระยามารเป็นพระโพธิสัตว์จะได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต พระพุทธปฏิภาตรัสข้อความทั้ง 2 นี้ ก็ต่างกันอยู่ แลสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ที่มีพุทธาภินิหารพร้อมด้วยอัฐฐธรรมสโมธานแปดประการบริบูรณ์แล้ว มิได้บังเกิดในทีอกัฏฐาน คือ จะเป็นมารในฉกามาพจรเทวโลกนั้นหาไม่ได้ ความข้อนี้ก็ไม่สมด้วยพระพุทธปฏิภาตรัสแก่พระสารีบุตรในทศโพธิสัตว์ ฟังความในมารวิชัยว่า พระยามารนับเนื่องเข้าในภูมิพระปัจเจกโพธิ์ เนื้อความในทศโพธิสัตว์ว่า พระยามารจะได้เป็นสมเด็จพระพุทธเจ้า ... ซึ่งพระไตรปิฎกกระเสสุขุมคัมภีรภาพเป็นไวยสาคกรอยู่ตั้งนี้ เห็นคนทั้งหลายจะปฏิบัติตามเป็นอันยาก ขออาราธนาพระคุณเจ้าทั้งปวงวิลีขนาให้แจ้ง⁷⁰

สมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระราชาคณะได้ถวายวิลีขนาว่า

คัมภีร์ต่าง ๆ เป็นเถรวาทมิได้ขึ้นสู่สังคายนาย อธิบายตามอัตโนมติแอบเอาพระพุทธปฏิภาตรว่า พระองค์ตรีศเทศนา จึงแก่งแย่ง [ขัดแย้ง] กันอยู่ตั้งนี้ อาตมาภาพพิจารณาเห็นว่า บุคคลจะได้ลัทธิยาเทศ [ได้รับคำพยากรณ์] เป็นพระเจ้าต่อพร้อมด้วยอัฐฐธรรมสโมธาน ครั้นได้ลัทธิยาเทศแล้ว จะบังเกิดเป็นมารหาไม่ได้ เห็นว่าเนื้อความในมารวิชัยกับทศโพธิสัตว์ผิดจากคำในพระบาลี แลมหาอัฐฐถก จะเชื่อฟังเอาเป็นเห็นนั้นหาไม่ได้⁷¹

เมื่อพิจารณาอุหลักฐานที่อ้างในคัมภีร์ต่าง ๆ ผู้วิจัยเชื่อว่า พญามารไม่น่าจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ผู้แต่งคัมภีร์ดังกล่าวอาจจะยังไม่เข้าใจเรื่องการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ตามหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเพียงพอ จะเห็นได้ว่าไม่มีพระคัมภีร์ไตรปิฎกเล่มใดเลยกล่าวถึงว่า พญามารจะได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทเจ้าในอนาคต

⁷⁰ สมเด็จพระสังฆราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชบัญชาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, 2455), หน้า 282.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 287-288.

แม้คัมภีร์อื่น ๆ เช่น สัมภारวีกาก็ได้กล่าวไว้ว่า

พระโพธิสัตว์ผู้ได้รับพยากรณ์ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ในขณะที่ได้รับคำพยากรณ์จะต้องมีอธิการความกระทำอย่างยิ่งยวด คือ บริจาคชีวิตเพื่อแลกพระโพธิญาณ และผู้นั้นต้องบำเพ็ญมารมีครบอย่างน้อย 16 อสงไขย จึงจะได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย⁷²

คำอธิบายนี้มีความคิดบางอย่างที่อาจจะขัดแย้งกับข้อความที่อ้างไว้ตอนต้นของบทนี้อยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ถ้าจะอธิบายโดยสรุปก็พอจะกล่าวได้ว่า พญามารอาจบรรลุพุทธภูมิได้ในอนาคตก็ต่อเมื่อได้ละเลิกมิจฉาทิฐิโดยสิ้นเชิงแล้ว ซึ่งจะเป็นไปได้หรือไม่ยังเป็นปัญหาอยู่ ถ้าพญามารละเลิกมิจฉาทิฐิโดยสิ้นเชิง และบังเกิดในภาวะมนุษย์โดยสมบูรณ์ในอนาคต มุ่งปรารถนาพระโพธิญาณ และบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่งยวด จนกระทั่งถึงคราวที่พระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งทรงพิจารณาเห็นความมีสัมมาทิฐิโดยถ่องแท้ของเขาแล้ว เห็นว่ามีบุญสมภารอันจะส่งเสริมให้เป็นพระโพธิสัตว์ได้ พระพุทธเจ้าองค์นั้นก็จะประทานคำพยากรณ์ และหลังจากได้รับคำพยากรณ์แล้วจึงจะเป็นการเที่ยงแท้ว่าเขาจะได้บรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

---

⁷²นาคะประทีป, สัมภारวีกา, หน้า 97-98.